SÉMANTIKA A PRAGMATIKA LEXÉMY *POSLEDNÝ* V DISKURZÍVNYCH KONTEXTOCH¹

JANA SOKOLOVÁ

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, Slovensko

SOKOLOVÁ, Jana: Semantics and pragmatics of the lexeme *posledný* [the last] in discursive contexts. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2019, Vol. 70, No 1, pp. 33 – 54.

Abstract: The study attempts to interpret meanings of the Slovak lexeme *posledný* [the last]. The study is based on the fact that the lexeme has two kinds of semantic valence; that of a sequence element and that of a sequence. In the language picture of the world, this lexeme anticipates ideas of a wide range of collocates and syncretism of several types of sequence. Analyses are based on the invariant meaning of the lexeme “the last” (‘such an X that is not followed by any other’) and on corpus data. The data are used in order to determine how types of collocates in the constructions with ‘last’ do reflect modifications of the invariant meaning, how they are being specified referentially, and how they develop semantic and pragmatic inferences, by means of which they facilitate realization of specific semantic occurrences. Since the lexeme has an anthropological basis, it is expected that various portions and efficiency of the subjective factor will be found. The aim of the study is to present the paradigm of the meanings of the lexeme *posledný* which are both context-bound and characterized by oscillation between description and qualification. Being a part of noun phrases, these meanings reflect linguistics of constructions as well as syntactic and communicative functions of the lexeme. The aim of the study is also either to confirm or disprove the equal position of the lexemes *posledný* and *ostatný*.

Key words: semantics, pragmatics, construction, collocation, sequence

ÚVOD

Lexéma *posledný* je jedným z reprezentantov jazykového obrazu postupnosti. V slovenčine² má kategoriálny príznak vlastnosti, ktorý ju zaraďuje k adjektívam, aj príznak poradia, ktorý ju spája s číslovkami. Keďže oba príznaky sa škálovito prelínajú v závislosti od kontextu, v štúdiu ich explicitne nerozlišujeme a s lexémou *po-*

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*.

² Pokiaľ je nám známe, lexéma *posledný* nebola v slovenčine podrobnejšie analyzovaná. Sémantickej a pragmatickej interpretácii *последнего* a *предпоследнего* sa v spoločnej štúdiu venujú V. J. Апре-
sianová a A. D. Šmeľov (2016). Autori vychádzajú z rozlíšenia statických a dynamických postupností a v duchu Moskovskej sémantickej školy sa sústreďujú na spôsoby modifikácie invariantu. Náš prístup – tým, že je viac diskurzívne orientovaný a diskurzívne verifikovaný – spracúva širší diapazón kolokácií (včítane frazém), je komplexnejší a vo výklade sémantik pregnantnejší. S autormi sa stretávame najmä pri identifikácii významov priestorových a časových postupností.

sledný pracujeme ako s adjektívom.³ V transponovaných konštrukciách nadobúda štatút príslovky (v *poslednom čase*), v ojedinelých prípadoch aj štatút substantíva (to *posledné*). Je súčasťou početných frazeologizovaných výrazov.

V sémantickom i funkčnom vymedzení lexémy sa úzko prepája sémantika s pragmatikou. Sémantika osciluje na škále od vyjadrenia poradia s minimalizovaným podielom pragmatiky (*cestovať posledným vlakom*) až po evaluatívnu kvalifikáciu (*vyzerat' ako posledný žobrák*). Invariantným významom konštrukcie *posledný X* je 'taký X, za ktorým ďalší nenasleduje'. To znamená, že lexéma má dve sémantické valencie⁴ – prvku a postupnosti (tiež Апресян – Шмелев, 2016). Pomenovania, ktoré sa spájajú s adjektívom *posledný*, označujú objekty (nositeľov vlastnosti): (a) konečnej postupnosti (konca života, zániku): *posledný výdych*, *posledné želanie*, *posledný cisár*; (b) časovej postupnosti: *posledné mesiace*, *posledný pondelok*; (c) priestorovej postupnosti: *posledné poschodie*, *posledná lavica*, *posledné dvere*, *posledné miesto*; (d) klesajúcej postupnosti (postupne strácajúce sa): *posledný strom*, *posledné jablko*; (e) rastúcej postupnosti (postupne vznikajúce): *posledná olympiáda*, *posledná reforma*, *posledná búrka*; (f) hodnotenia: *posledný žobrák*.⁵ Sémantická spájateľnosť lexémy *posledný* sa v slovenčine realizuje na pozadí troch kolokačných opozícií: (i) konvenčnosti vs. nekonvenčnosti (*posledný návštevník* na rozdiel od *posledného mohykána*), (ii) definitívnosti vs. opakovateľnosti (*posledný výdych* na rozdiel od *posledného zemetrasenia*), (iii) neživotnosti vs. životnosti (*posledná lavica* na rozdiel od *posledného žiaka*).

Polykolokabilita lexémy *posledný* spôsobuje, že jednotlivé lexie nie sú výsledkom sémantických derivácií, ale do lexémy vstupujú akoby „zvonku“ a ich interpretácia si spravidla vyžaduje ďalšie kontextuálne upresnenie. Je to preto, že „*posledný X*“ môže byť súčasťou rôznych typov postupností. Napríklad, *posledná kniha na poličke* je tá, ktorá sa nachádza na konci radu kníh, t. j. *koncová*; *posledná kniha na pulte* je *jediná kniha*, ktorá zostala. *Posledná kniha autora* označuje: (i) *najnovšiu knihu* autora, t. j. zatiaľ *poslednú knihu* autora, ktorá, keďže je napísaná počas autorovho života, nevylučuje možnosť napísania ďalšej (kniha je tu súčasťou množiny prvkov rastúcej početnosti); (ii) definitívne *poslednú knihu* autora, t. j. po jeho smrti *posledná kniha* ostane navždy *poslednou* (kniha je tu súčasťou množiny prvkov klesajúcej početnosti a vyjadruje konvergentnú postupnosť). Ako vidieť, interpretáciu sémantiky *posledná kniha* ovplyvňujú znalosti o autorovi, resp. zmyslami vnímateľné okolnosti.⁶

³ Na vhodnosť uvedenia tohto postoja nás upozornil(a) recenzent(ka) štúdie.

⁴ Lexéma nemá vlastnú syntaktickú valenciu. Adjektívum *posledný* je v slovenčine primárne atributívne a vo funkcii menného predikátu sa vyskytuje aj v podobe elidovaného výrazu, porov. (1) *Kráľ Richard III. bol posledným* [kráľom] *z rodu Yorkovcov*. (2) *Môj dom bol posledný* [dom] *od oceánu*.

⁵ Príklady, ktoré uvádzame, sú ilustratívne. Keďže sú kontextovo senzitívne, v iných kontextoch môžu nadobudnúť odlišné významy.

⁶ Poznanie situácie a kontextu špecifikuje interpretácie spojení. Porovnajme spojenie *posledná kniha* a *posledný strom* (obe označujú klesajúcu početnosť). *Posledná kniha* (ak autor už nežije) nezani-

Cieľom tohto príspevku bude prezentovať **paradigmu** významov lexémy *posledný*, ktoré sa vyznačujú tým, že oscilujú medzi deskriptívnosťou a kvalifikáciou a sú kontextovo viazané. Ako súčasť menných fráz reflektujú lingvistiku konštrukcií a z vetnočlenského aspektu vystupujú v role objektu alebo adverbálne, resp. doplnku. V ďalšom výklade sa sústredíme na tri oblasti: 1. sémanticko-pragmatické reflexie spojenia *posledný X* z pohľadu postupnosti, 2. sémantiku a pragmatiku spojenia z pohľadu funkcie v diskurzívnych kontextoch a na 3. diskurzívne reflexie spojenia z pohľadu rezonantnosti. Výklad podporíme dokladmi zo *Slovenského národného korpusu* (prim-7.0-public-all). Zvolili sme si prístup, ktorý spočíva na verifikácii teoretických zistení prostredníctvom diskurzívnych realizácií.

1. SÉMANTIKA A PRAGMATIKA SPOJENIA *POSLEDNÝ X* Z POHĽADU POSTUPNOSTÍ

Sémantika konštrukcie *posledný X* je výrazom epistemológie postupnosti. Jej jadro tvoria postupnosti akcentujúce ohraničenosť, limitovanosť a početnosť. Kým ohraničenosť je posudzovanie *posledného X* akoby na škále, limitovanosť je posudzovanie *posledného X* na škále aj v množine, početnosť sa spája s posudzovaním *posledného X* v množine. Ohraničenosť a limitovanosť sa vymedzujú kontrastívne (akoby na pozadí *prvého X*), početnosť sa poníma komplementárne, ako dopĺňajúca súčasť súboru. Poniímanie spojenia *posledný X* súvisí s mentálnym spôsobom „napočítavania“.

1.1 Z pohľadu ohraničenosti sa vymedzujú neohraničené (nekonečné) a ohraničené (konečné) postupnosti. Konečná postupnosť je definovaná na škále za sebou idúcich faktov a inferuje členiteľnosť tohto poradia. Samotná lexéma *posledný* vyjadruje postupnosť určenú rekurentným spôsobom,⁷ a to s ohľadom na predchádzajúceho člena, zatiaľ čo postupnosť lexémy *predposledný* je určená vzhľadom na nasledujúceho člena. Idea ohraničenosti sa v jazykovom obraze sveta reflektuje ako (i) lokalizácia alebo smerovanie v rámci časovej a priestorovej ohraničenosti, porov. *posledný deň v roku*, *posledný dom v dedine*; (ii) lokalizácia alebo smerovanie na škále ohraničenosti, porov. *posledné písmeno abecedy*, *posledná stanica metra* a pod. Konečná postupnosť inferuje za *posledným* predstavu prázdneho miesta na škále, napr. za *posledným písmenom abecedy* nenasleduje žiadne iné písmeno, *posledná zastávka autobusu* je aj *konečná zastávka autobusu*.

Priestorové ohraničenie sa spája s evidencialitou, ktorá je definovaná len na množine pozorovaných a pozorovateľných objektov. Časť lexém (*lavica*, *rad*, *va-*

ka so smrťou autora, ale existuje ďalej v príslušnom kultúrnom priestore, *posledný strom* (ak ide o úplné vytínanie na nejakom území) naznačuje, že prestane existovať.

⁷ Rekurentne určená postupnosť sa vyčleňuje v rámci konečnej postupnosti a je definovaná vzhľadom na nasledujúceho člena/nasledujúcich členov, resp. vzhľadom na predchádzajúceho člena/predchádzajúcich členov.

gón) označujúcich objekty, ktoré majú prívlastok *posledný*, má sémantický príznak fasádovosti⁸ realizovaný v rámci tzv. fasádových postupností (porov. Апресян – Шмелев, 2016). V nich sa rozloženie prvkov nemení, t. j. začiatok a koniec postupnosti nezávisí ani od pozorovateľa,⁹ ani od iných objektov v priestore. Napr. *posledná lavica v triede* je vždy umiestnená najďalej od tabule, *posledná lavica v kostole* je najďalej od oltára, *posledný rad v divadle* je najďalej od javiska, *posledný vagón vlaku* je na konci vlaku, a tým najďalej od lokomotívy a pod. Fixované umiestnenie majú aj niektoré textové objekty, ktoré sa posudzujú odhora nadol a zľava doprava (t. j. vo vertikálnom alebo horizontálnom smere), porov. *posledný riadok v odseku* je najnižší riadok, *posledný riadok v tabuľke* je jej spodný riadok, *posledné slovo v riadku* je vpravo na konci riadku, *posledná strana knihy* je strana na jej konci. V nefasádových postupnostiach majúcich deiktickú alebo intrinzičnú orientáciu (typu *posledný schod*, *posledný stôl*) sa rozloženie prvkov mení, keďže začiatok a koniec postupnosti závisí od pozorovateľa (deiktická orientácia), resp. iných objektov v priestore (k pojmu intrinzičná orientácia porov. Ivanová, 2016, s. 90), alebo má konvenčnú interpretáciu. Napríklad, *posledné poschodie* je v mentálnom obraze priestoru posudzované aj ako najvyššie poschodie budovy a aj ako cieľové, *posledný schod* je z pohľadu hovoriaceho horný schod (ak subjekt vystupuje po schodoch hore) alebo dolný schod (ak schádza po schodoch dolu), alebo súvisí s cieľom (*už len posledný schod a som doma*). Spojenie *posledný dom v dedine* má (z pohľadu priestorového ohraničenia) niekoľko interpretácií, napr. ‘dom s najvyšším domovým číslom’ alebo v závislosti od toho, z ktorého konca hovoriaci do dediny vchádza, môže ísť o ‘dom na úplnom kraji opačného konca dediny’.

Pomenovania časových úsekov vyjadrujú časové ohraničenia, v ktorých *posledný X* má funkciu časového orientátora, lokalizovaného buď v hraniciach istého časového úseku, udalosti alebo podujatia (*posledné minúty zápasu*), alebo mimo neho (*posledné minúty pred zápasom*, *predposlednými minútami zápasu*).

1.2 Z pohľadu limitovanosti sa rozlišujú konvergentné, divergentné a oscilujúce postupnosti. Konvergentná postupnosť spojenia *posledný X* má limitu¹⁰ a je ohra-

⁸ Fasádovosť (фасадность) je termín, ktorý do lexikálnej sémantiky uviedol J. D. Апресян (1974, s. 110). Označuje vlastnosť mien, ktoré pomenúvajú priestorovo asymetrické objekty, keďže majú funkčne rozlíšené vonkajšie strany – prednú (fasádovú) a zadnú (nefasádovú). Nesymetrickosť súvisí s pozíciou implicitného pozorovateľa, napr. *pred domom* označuje okolnosť z viditeľnej, pozorovateľnej strany domu, *za domom* značí okolnosť na nefasádovej strane, t. j. tú, ktorú pozorovateľ priamo nevidí.

⁹ Inštancia pozorovateľa sa v lingvistike etablovala najmä v prácach teoretikov Moskovskej sémantickej školy. Pozorovateľ je sémantický aktant, ktorý sa lexikalizoval alebo gramatikalizoval v sémantickej role subjektu percepcie alebo subjektu deixy. V naratívne má komunikačnú funkciu rozprávača alebo postavy (Sokolová, 2019).

¹⁰ Limita je hodnota, ku ktorej sa približuje premenlivá hodnota. Napríklad, postupnosť 1, 59; 1, 599; 1, 5999 atď. sa približuje k číslu 1,6 – limite postupnosti. V matematike platí zásada, že každá postupnosť má najviac jednu limitu.

ničená zdola. V mentálnom a jazykovom obraze sa spája s predstavou trvalého a definitívneho, t. j. s absolutizáciou *posledného X*. Preto koncept smrti ako konca pozemského života človeka tvorí základ sémantiky nezvratnosti početnej skupiny frazém, porov. *posledný výdych*, *posledné slová*; na pozadí konvergentnej postupnosti vznikli frazémy s významom krajnej miery, porov. *bojovať do posledného muža/chlapa*, *brániť do poslednej kvapky krvi*.

Divergentná postupnosť má limitu v nevlastnom bode. Inklinovanie k divergentnej postupnosti viac korešponduje so stochastickou podstatou ľudského uvažovania. Spojenia *posledné výskumy*, *posledný prieskum*, *posledná stavba* a pod. znamenajú posúdenie situácie z pohľadu relativizácie *posledného X*, t. j. akoby jej možnej opakovateľnosti, možného pokračovania. Spojenie adjektíva *posledný* s menami opakujúcich sa udalostí, podujatí, faktov rezultuje v tom, že označuje limitu len z pohľadu daného momentu, napr. *posledný víkend* je dosiaľ *posledný*, nie navždy *posledný*. Podobne: *posledná zima*, *posledná búrka*, *posledné zemetrasenie*, *posledné zasadnutie*, *posledné voľby*, *posledná olympiáda*, *posledné preteky* a pod.¹¹ Limita *posledného* len pre daný moment ozrejmuje preferenciu diskurzívneho používania adverbií *zatiaľ*, *doteraz*, *dosiaľ*, *vtedy*, *teraz* a pod., porov. (4) *Zatiaľ posledný román mu vyšiel vo Francúzsku začiatkom októbra tohto roku*. V niektorých spojeniach sa zaužívala aj možnosť numerického vyjadrenia, porov. k dnešnému dňu *posledné kolo zbraňovej amnestie* bolo *tretie kolo zbraňovej amnestie*, *posledná letná olympiáda* bola *XXXI. olympiáda*, *posledné Valné zhromaždenie OSN* bolo *73. valné zhromaždenie OSN* a pod.

Oscilujúca postupnosť nemá limitu. Prototypom jej jazykového uchopenia sú spojenia *posledný raz* a *poslednýkrát*. Odkazujú na krajnú sekvenciu, krajný bod, ku ktorému smeruje dej. Podmienka napočítavania – jestvovanie aspoň jedného predchádzajúceho – sa tu využíva na explicitné vyjadrenie kontrastu, porov. (5) *Bolo to prvý a posledný raz, čo sme sa videli*. (6) *Napríklad sa povára, že už je štvrtý, a zrejme nie posledný raz ženatý*. Oscilujúca postupnosť sa prezentuje cez osobnú optiku hovoriaceho. Lexémy ako *možnosť*, *nádej*, *sebaovládanie*, *šanca*, *trpezlivosť*, *viera* a pod., keďže nemajú prirodzenú limitu, vyjadrujú pravdepodobnosť oscilujúcu medzi jestvovaním a nejestvovaním situácie (porov. spojenia *mať poslednú šancu*, *stratiť poslednú možnosť*).

1.3 Z pohľadu početnosti sa rozlišujú klesajúce a rastúce postupnosti. Obe predpokladajú objekty vyskytujúce sa v množine. Klesajúca postupnosť je typom konvergentnej postupnosti, rastúca početnosť je typom divergentnej postupnosti.

¹¹ Spojenia *posledný víkend*, *posledná zima*, *posledné preteky* a pod. môžu mať aj význam definitívnosti, konečnej platnosti, ak sú výsledkom individuálneho rozhodnutia alebo posudzovania, napr. (3) *Boli to moje posledné preteky*. Subjektívnosť postoja hovoriaceho býva dopĺňovaná výrazmi s významom možnosti (*pravdepodobne*, *zrejme*), uspokojenia (*našťastie*), presvedčenia (*dozista*, *nepochybne*, *určite*), ľútosti (*bohužiaľ*, *nanešťastie*) a pod.

Obe sa spájajú s predstavou diskkrétnej súhrnnosti definovanej na množine faktov, entít, údajov, udalostí. *X* je súčasťou zdola ohraničenej postupnosti v množine *Y*, porov. *posledné dni festivalu*. V časti spojení medzi *X* a *Y* jestvuje hypo-hyperonymický vzťah – *posledné dni roka*. Postupnosť z pohľadu početnosti sa v slovenčine spája s predstavou (i) postupne strácajúcich sa entít: *posledný strom*, *posledné jablko*; (ii) postupne vznikajúcich entít: *posledná reforma*, *posledná búrka*; (iii) začleňovania entít do súboru: *patriť k posledným X*, *byť medzi poslednými X*; (iv) vyčleňovania entít zo súboru, porov. elektívne spojenia *jeden z posledných X*, *každý posledný X*. Ako už bolo spomínané, postupnosti z pohľadu početnosti sa nevymedzujú kontrastívne na pozadí prvého, ale komplementárne ako doplňujúce, expletívne súčasti súboru.

V jazykovom obraze sveta má spojenie *posledný X* povahu synkretického konglomerátu postupností. Napr. spojenie *posledný cár* je výrazom synkretizmu ohraničenej, konvergentnej a klesajúcej postupnosti, *posledný víkend* vyjadruje ohraničenú, divergentnú a rastúcu postupnosť, *posledná možnosť* označuje relatívne ohraničenú oscilujúcu postupnosť, ktorá môže a nemusí existovať.

Z naznačeného vyplýva, že problematika sémantiky adjektíva *posledný* si vyžaduje komplexnejší prístup, v ktorom sa reflektujú okolnosti vplyvu typov postupností, typov kolokátov a typov kontextov na jednotlivé významy lexémy *posledný X*.

2. SÉMANTIKA A PRAGMATIKA LEXÉMY *POSLEDNÝ X* Z POHĽADU DISKURZÍVNYCH KONTEXTOV

Pri interpretácii lexémy *posledný* z pohľadu diskurzívnych kontextov možno rozlišovať kánonickú a nekánonickú komunikačnú situáciu (porov. Падучева, 1996, 2011). Kánonická komunikačná situácia predpokladá synchrónneho adresáta, ktorý sa nachádza na rovnakom mieste ako hovoriaci a je v zóne jeho videnia. Pre kánonickú komunikačnú situáciu je typický **rečový** režim interpretácie, porov. (7) *Aká je vaša posledná kniha a čím sa zaoberá?* (8) *Vý ste moja posledná nádej*. (9) *Kto je posledný?* Nekánonickú komunikačnú situáciu charakterizuje **naratívny** režim interpretácie a obligatórna prítomnosť hovoriaceho (aj napriek syntakticky prázdnej pozícii) a anticipovaná prítomnosť adresáta. Je to tým, že lexéma *posledný* patrí medzi egocentriká. Sú to kontextovo senzitívne jazykové výrazy, ktoré sa vyznačujú tým, že v ich sémantike je pragmatický parameter reflektujúci účasť hovoriaceho už v obsahu jazykového prostriedku, nielen v obsahu propozície (porov. Sokolová, 2019).

Diskurzívne realizácie lexémy *posledný* ukazujú, že v naratívne hovoriaci sprostredkúva obraz a názor. Prezentovanie obrazu sa spája s evidencialitou a hovoriaci vystupuje ako pozorovateľ, očitý svedok udalosti, porov. (10) *Sedela v poslednej lavici bratislavského kostola*. (11) *Zastal na poslednom schode*. Oba doklady sprítomňujú konceptualizáciu protikladu *figúra – pozadie* (Jackendoff, 1996; Падучева, 2004 a i.). Adverbiálne *v poslednej lavici*, *na poslednom schode* sa kon-

ceptualizujú ako časti priestoru tvoriace pozadie pre subjekty. Doklad (10) síce ukazuje na realizáciu aktuálneho deja, ale nevylučuje sa posudzovanie situácie z aspektu jeho iterácie alebo multiplikácie, porov. (10') *Sedávala v poslednej lavici bratislavského kostola*. Pri vyjadrení názoru sa hovoriaci správa ako rozprávač, porov. (12) *Bol začiatok septembra 1999, posledná jeseň druhého tisícročia.*, alebo ako subjekt vedenia, ktorého zámerom je stierať epistemickú nerovnosť medzi ním a adresátom, porov. (13) *Štát má teraz poslednú šancu, inak rozhodne trh a jeho silnejší hráči*. Postoj hovoriaceho k obsahu propozície býva neutrálny, afirmatívny alebo adverzatívny. Je „dotváraný“ časticami *nie, hoci, vraj, zrejme, snád* a i.

Z pohľadu rámca interpretácie komunikačnej situácie sa v naratíve (v súvislosti so spojením *posledný X*) viac presadzuje retrospektívny rámec a najmenej perspektívny rámec. Synchronný rámec sa spája s hovoriacim ako subjektom vedenia, retrospektívny s hovoriacim ako pozorovateľom a rozprávačom. Rámce sa teda zakladajú na predstavách človeka o smerovaní času a dvoch spôsoboch jeho napočítavania – retrospektívnom a perspektívnom.

Pre interpretáciu významov lexémy *posledný* sme si zvolili kombinovaný onomaziologicko-semaziologický prístup, lebo sa ukazuje ako prehľadnejší a úspornejší. Budeme rešpektovať umiestnenie lexémy *posledný* v nominálnej fráze (skupine) *posledný X*, t. j. v prenomínálnej pozícii ako bezprostrednej syntaktickej konštrukcii, ďalej v rozvinutej nominálnej konštrukcii *posledný X + Y*, v rozvinutej nominálnej konštrukcii s interlokovanou prepozíciou *posledný X + prep. + Y*, v preponovanej nominálnej konštrukcii *prep. + posledný X* a v konštrukciách typu *ako posledný X*, *patríť k posledným X*, *patríť medzi posledné X*, *patríť medzi posledných X*, *každý posledný X*, *jeden z posledných X*, *to posledné*. Dôvodom je vzťah medzi zmyslom syntaktickej konštrukcie a lexikálnou sémantikou slova *posledný* v tejto konštrukcii.¹² Odráža spôsoby modifikácie invariantu *posledný X* a umožňuje interpretovať súvislosti medzi sémantikami adjektíva *posledný* a spájateľnosťou, ako aj syntaktickými vlastnosťami konštrukcie.

2.1 Význam nezvratnosti

Vyjadruje konečnú postupnosť a v slovenčine má silnú kognitívnu a mentálnu doménu a) smrti, b) zániku rodu a b) zániku druhu.

a) S konceptom smrti sa verbalizovali spojenia označujúce fakty ante mortem, napr. *p. vôľa*, *p. pranie*, *p. želanie*, *p. slová*, *p. výdych* (tiež *naposledy vydýchnuť*), *p. pomazanie*, *p. zbohom*, *p. chvíľa*, resp. spojenia súvisiace so smrťou človeka (eufemizmy *p. rozlúčka*, *p. cesta a miesto p. odpočinku* namiesto pohreb a hrob). Konštrukcia *brániť sa do posledného dychu* poukazuje na nereverzibilnosť situácie napriek vynaloženému úsiliu, porov. (14) *Možno nechcel zomrieť, do posledného dy-*

¹² Funkciám prepozícií v lexikálnej syntagmatike sa venoval napr. J. Vaňko (2010a, 2010b), F. Čermák (2005, 2010), M. Ivanová (2016) a i.

chu sa bránil zubatej. Spojenia sa frazeologizovali a sú tvorené pomenovaniami klesajúcej konvergentnej postupnosti.

b) Koncept zániku panovníckych dynastií, konca genealogickej línie rodov, funkčných postov a pod. vyjadrujú kolokácie *p. Arpádovec*, *p. cár*, *p. cisár*, *p. panovník*, *p. prezident*. Od predchádzajúcej skupiny sa líšia tým, že umožňujú dve interpretácie – z pohľadu konvergentnej postupnosti a z pohľadu divergentnej postupnosti. Konvergentná postupnosť vychádza predovšetkým z historických faktov – *posledným Arpádovcom* bol Ondrej III., *posledným cárom* v Rusku Mikuláš II., *posledným cisárom* v Číne Pu Yi, *posledným prezidentom* ČSFR bol V. Havel a pod. Adjektívum tu označuje vzťahy medzi konkrétnymi individuami a koncovým bodom na stupnici následníctva. V spojeniach sa uplatňujú významy existencie a lokalizácie, porov. (15) *Mikuláš II. bol posledným ruským cárom*. Divergentná postupnosť otvára možnosť pokračovania (vieme, že V. Havel bol posledný prezident ČSFR a zároveň prvý prezident ČR). Preto ak sú tieto spojenia použité v divergentných kontextoch, vyžadujú si kontext vedľajšej vety, t. j. hypotaktickú projekciu (termín J. V. Padučevovej, 2011), ktorá eliminuje konvergentné ponímanie komplementu, napr. (16) *Posledný panovník, ktorý navštívil posvätný vrch, bol Karol IX.*

c) Kolokácie *p. dinosaur*, *p. Indiáni*, *p. neandertálci* označujú príslušníkov kmeňa, druhu, rodu na škále smerovania k ich úplnému zániku. Plurálové podoby súvisia s referenčnou neurčitosťou, ktorá neumožňuje identifikovať jednotlivca, porov. (17) *Absolútne poslední neandertálci sa našli na miestach na ďalekom juhu, najmä v Gibraltári*. (18) *Posledné dinosaur* vyhynuli pred 65 miliónmi rokov. Spojenie *posledný Mohykán* prešlo sémantickou transformáciou a frazéma *posledný mohykán* označuje osamoteného predstaviteľa, jediného zástupcu svojho druhu, porov. (19) *Makyta tak ostala posledným mohykánom nášho odevného priemyslu*.

Kolokácie s významom nezvratnosti sa preferenčne realizujú len v podobe spojenia *posledný X*. Významy 'smrti' a 'zániku' majú akoby „prednastavené“ a nepotrebujú podporu kontextu.¹³ S adjektívami *ďalší* a *ostatný* sa diskurzívne neuplatňujú, keďže vylučujú možnosť pokračovania.

2.2 Význam temporálnosti

Význam časovosti v adjektíve *posledný* potvrdzuje deiktickú podstatu jazykovej temporálnosti, ktorá „nie je adekvátnym odrazom objektívneho času, ale zrkadlí sa v ňom utilitaristický a egocentrický postoj ľudského subjektu“ (Krupa, 1980, s. 78). Temporálnosť konštrukcie *posledný X* sa primárne viaže na pomenovania (i) vymedziteľných časových úsekov: *p. deň*, *p. kvartál*, *p. mesiac*, *p. rok*, *p. štvrt'rok*, *p. týždeň*, *p. hodina*, *p. minúta*, *p. sekunda*; (ii) dní v týždni: *p. pondelok*, *p. utorok*, *p. streda*, *p. štvrtok*, *p. piatok*, *p. sobota*, *p. nedeľa*; tiež *p. víkend*; (ii) ročných období: *p. jar*, *p. jeseň*, *p. leto*, *p. zima*; (iv) nevymedziteľných časových úsekov:

¹³ Použiť výraz „prednastavený“ ma inšpirovala A. Jarošová (2013, s. 29).

p. chvíľa, p. okamih, p. sezóna, p. termín. Spojenia sú typom rastúcej divergentnej postupnosti, v slovenčine patria k diskurzívne najúspešnejším a podľa SNK aj najfrekventovanejším.

Temporálnosť sekundárne vyjadrujú aj pomenovania (v) konkrétnych objektov, ktoré sú výsledkom umeleckej, odbornej alebo vedeckej činnosti človeka: *p. film, p. kniha, p. poviedka, p. román, p. štúdia* a i.; (vi) informačných komplexov:¹⁴ *p. informácie, p. odhady, p. prieskumy, p. prognózy, p. uznesenia, p. výskumy, p. výsledky* a i. Nahrádzajú niečo tesne *predchádzajúce*, nedávno uvedené do života. Majú význam aktuálneho, **najnovšieho**, resp. **súčasného** (porov. *p. móda*, z ktorého vznikla frazéma *posledný výkrik módy* značiaca módnú novinku, je súčasná móda, podobne *p. zamestnávateľ* je súčasný zamestnávateľ). Sémanticky sú determinované substantívami z triedy objektov rastúcej početnosti.

Význam časovosti z pohľadu spojení *posledný X + Y* a *posledný X + prep. + Y* sa prirodzene inferuje s temporálnym ohraňovaním. Staví na metafore *čas je priestor* a rozvíja významy a) temporálnej lokalizácie a b) temporálneho smerovania.

a) Význam **temporálnej lokalizácie** sa spája s adjektívom *posledný X* ako časovým orientátorom v rámci Y, ktorý je situovaný buď v hraniciach časového úseku, udalosti, alebo mimo rámca časového úseku, udalosti a pod.

Umiestnenie časového orientátora v hraniciach časového úseku rozvíja význam **súčasti**, prináležitosti, t. j. posudzovanie vecí z pohľadu časť – celok, napr. *p. mesiac roka, p. deň v roku, p. pondelok v mesiaci* a pod., porov. (20) *Posledný mesiac roka patrila k najmrzivejším zaznamenaným decembrom v celých dejinách Británie.*, umiestnenie v hraniciach udalosti rozvíja expletívny význam **duratívnosti**, porov. *p. hodina obchodovania, p. dni festivalu* a i., porov. (21) *Posledná hodina obchodovania sa ale opäť niesla v znamení silných výpredajov*. Adjektívum *posledný* označuje kontinuálne nadväzujúcu fázu deja (obchodovania), kontinuálne plynúcu fázu udalosti (festivalu). Kolokácie typu *p. hodiny dňa* rozlišujú režim interpretácie. V rečovom režime, vyjadrujú intencionálnosť rečových aktov, napr. varovanie, uprednostňujú prítomnosť, porov. (22) *Pozor na posledné hodiny dňa, nie sú bez rizika*. V naratívnom režime usúvzťažňujú obraz, scenériu s neukončeným časovým intervalom a preferujú minulé čas, porov. (23) *Veľký dym sa dvihol, zredol a plynuli posledné hodiny podmračeného dňa*. Spojenia *p. hodiny života, p. dni života, p. roky života* označujú časový úsek pred smrťou. Preferenčne sa používajú v naratívnych retrospektívnych kontextoch implikujúcich, že v dobe prehovoru subjekt udalosti je mŕtv, porov. (24) *Napoleon strávil posledné roky života na ostrove Svätá Helena, [...]*. Početnú skupinu tvoria deverbatívne substantíva, ktoré s prepozíciou **na** majú význam **zdôvodnenosti**, porov. *p. deň na zaplatenie odvodov, p. deň na podanie daňových priznaní, p. týždne na doladenie formy, p. hodiny na rozhodnutie, p. hodiny na*

¹⁴ Výraz „názvy informačných komplexov“ nachádzame v *Mluvnici češtiny 3* (Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987, s. 56).

prihlásenie a pod., napr. (25) *Športovcom ostávajú už iba posledné týždne na doladenie formy.*, (26) *Dnes je posledný deň na zaplavenie odvodov.* V konštrukciách s adjektívom *posledný* býva deverbatívum sporadicky nahradzované infinitívom, porov. (25') *Športovcom ostávajú už iba posledné týždne doladiť formu.* (26') *Dnes je posledný deň zaplatiť odvody.* V hraniciach časového úseku je aj **temporálna interlokalizácia**. Vyplýva zo sémantiky predložky *medzi*, vyjadrujúcej interval (interpozíciu) dvoch časových úsekov – *medzi p. štvrtrokmi*, t. j. medzi 3. a 4. štvrtrokom, napr. (27) *Medzi poslednými štvrtrokmi sa najvýraznejšie zvýšili priemerné ceny nehnuteľností na bývanie.*

Umiestnenie časového orientátora mimo rámca časového úseku, udalosti a pod. si vyžaduje adherentné vyjadrenie prostredníctvom prepozícií. Pomocou predložky **pred** sa vyjadruje anteriorita. Spojenie *posledný X pred Z* označuje časový bod, resp. úsek, ktorý predchádza udalosti, porov. *p. deň pred víkendom*, *p. sobota pred vianočnými sviatkami*, napr. (28) *Posledná sobota pred vianočnými sviatkami sa niesla v znamení vianočnej nálady.* Spojenia *pred posledným X*, porov. *pred p. dňom*, *pred p. týždňom* a pod., naopak, odkazujú na udalosť, ktorá predchádza časovému bodu, resp. úseku, napr. (29) *Reprezentanti majú pred posledným týždňom do začiatku svetového šampionátu dva voľné dni.* Posterioritu stanovuje predložka **po** vyjadrujúca časový interval, ktorý uplynie po istom časovom bode, resp. úseku: *po p. dni*, *po p. rokoch*, napr. (30) *Ráno po poslednom dni ramadánu sa začína moslimský nový rok.* Duratívnosť je inferovaná sémantikou prepozícií **v**, **za**, **počas**, **v priebehu** modifikujúcich trvanie deja, ktorý sa koná v určitom časovom úseku, porov. *v posledných rokoch*, *za posledné roky*, *počas posledných rokov*, *v priebehu posledných rokov*. Duratívnosť deja, ktorý sa uskutočňuje v neurčitom časovom úseku, vyjadrujú adverbializované spojenia *v poslednom čase*, *v poslednej dobe*. Prešli procesom lexikalizácie a vyznačujú sa evidentnou diskurzívnou úspešnosťou.¹⁵ Charakterizuje ich orientácia na čas hovoriaceho.

b) Význam **temporálneho smerovania** majú predložkové spojenia *prep + posledný X* označujúce smer buď ku konečnému časovému ohraničeniu, t. j. dokedy: *k p. dňu*, *do p. mesiaca*, napr. (31) *Periodické inventarizácie sa vykonávajú k poslednému dňu mesiaca*, alebo predložkové spojenia označujúce smer od začiatku časového ohraničenia, t. j. odkedy: *od p. dňa*, *od p. kvartálu*, *od p. týždňa*, *od p. utorka*, *od p. víkendu*, napr. (32) *Od posledného júnového víkendu ľudia i podniky sumarizujú škody.*

Frazeologizované spojenia *do poslednej chvíle*, t. j. dovtedy, kým je to možné, kým sa to dá [robiť], *na poslednú chvíľu*, t. j. v najkrajnejšom termíne a s rizikom omeškania (porov. Jarošová – Buzássyová (eds.), 2011), majú význam **krajnej miery**.

Všetky spojenia s významom temporálnosti (okrem pondelka¹⁶) sú diskurzívne rezonantné len s lexémou *posledný*. Lexémy *d'alší* a *ostatný* sa uplatňujú len okrajovo.

¹⁵ Porov. *v poslednom čase* (26 710 výskytov), *v poslednej dobe* (5 356 výskytov).

¹⁶ Pondelok sa mentálne spája so začiatkom týždňa, s prvým dňom v týždni.

2.3 Význam priestorovosti

Význam priestorovosti podobne ako temporálnosti je deiktický. Reflektuje mechanizmus transformácie mentálneho obrazu¹⁷ postupnosti. Priestorovosť spojenia *posledný X* sa spája s pomenovaniami (i) fyzických objektov nachádzajúcimi sa v priestore: *p. dvere*, *p. dom*, *p. lavica*, *p. rad*, *p. vagón* a i.; (ii) jednotiek dĺžky: *p. centimeter*, *p. kilometer*, *p. meter*, *p. milimeter*; (iii) jazykových, textových jednotiek a súčastí komunikátov: *p. kapitola*, *p. odsek*, *p. písmeno*, *p. riadok*, *p. slovo*, *p. strana*, *p. veta*.

Posledný X ako priestorový orientátor môže byť dvojakého druhu: miestny a smerový, resp. statický a dynamický (porov. Апресян – Шмелев, 2016). Rozvíja významy a) priestorovej lokalizácie a b) priestorového smerovania.

a) Význam **priestorovej lokalizácie** sa spája s *posledným X* ako priestorovým orientátorom, ktorý je situovaný v rámci *Y*, a to buď z pohľadu priestorového rozloženia, alebo škály. Vyjadruje sa konštrukciami *posledný X + Y*, *posledný X + prep.* + *Y* v pozícii komplementu.

Umiestnenie priestorového orientátora v priestore rozvíja expletívny význam **súčasti**. Z pohľadu sémantiky *Y* označuje „veci zložené z iných vecí“ (Wierzbicka, 2014, s. 405), z pohľadu gramatiky *Y* vyjadruje genitív príslušnosti a lokalizačné adverbiále. Lokalizácia priestorového orientátora je intuitívne verifikovateľná a empiricky testovateľná: *p. lavica v triede*, *p. lavica v kostole*, *p. dom v dedine*, *p. dom na ulici*, *p. dvere na chodbe*, *p. kniha na policike*, *p. veta v článku*, *p. veta z anotácie*, *p. písmeno abecedy*, *p. slovožalmu* a pod.

Umiestnenie priestorového orientátora na škále vyjadruje lineárnu organizáciu na trase a má expletívny význam **usporiadanosti**: *p. zastávka autobusu*, *p. zastávka trolejbusu*, *p. zastávka električky*, *p. zastávka vlaku*, *p. stanica metra* a pod. Označuje konvergentnú postupnosť, ktorá sa prirodzene asociuje s *konečným*, *d'alším* aj *predposledným*. Spojenie *konečná stanica* je diskurzívne úspešnejšie než *posledná stanica*.¹⁸

b) Význam **priestorového smerovania** aj význam **prekonávaného priestoru** (porov. Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987, s. 188) sa vyjadruje prostredníctvom konštrukcií *prep + posledný X* a má funkciu príslovkového určenia. Petr Karlík (1998, s. 40) rozlišuje význam locusu, porov. *stáť na p. schode*, *bývať na p. poschodí*, *predstihnúť na p. kilometri*, *umiestniť sa na p. mieste*, *cestovať v p. vagóne*, *sediť v p. rade*; význam origatívu, porov. *vzďaľovať sa od p. domu* (posledný dom je východiskový bod); význam direktívu, porov. *prichádzať k p. domu*, *vbehnúť do p. domu* (*p. dom* je cieľovým a konečným bodom pohybu). Ako vidieť, sémantiku konštrukcie tu modifikuje sémantika prepozície aj sémantika slovesa.

Frazeologizované spojenie *zaplniť do p. miesta* vzniklo na pozadí metaforý nádoby (Lakoff, 2006) a má význam **krajnej miery**, porov. (33) *Koncertná sála bola zaplnená do posledného miesta*.

¹⁷ Mentálny obraz ako koncept uvideného zahŕňa taxonomickú, resp. konceptuálnu identifikáciu, charakterizáciu, hodnotenie a pod.

¹⁸ Porov. *konečná stanica* (445 výskytov), *posledná stanica* (40 výskytov).

2.4 Význam reziduálnosti

Význam reziduálnosti v spojeniach *posledný X* vyjadruje divergentnú, klesajúcu postupnosť a reflektuje dve opozície: a) všetok – jediný, b) všetok – žiaden, v spojeniach *posledný X + Y* opozíciu c) všetok – partitívny. Napočítavanie má v nich súvislosť s určitosťou (prvé dve opozície) a neurčitosťou (tretia opozícia).

a) Spojenia *p. cukrík, p. dom, p. jablko, p. strom* majú význam **jediného**, porov. (34) *Park dostal svoje meno podľa toho, že tam bol už len jediný, posledný strom.* (35) *V lokalite bývalej obce Lubické Kúpele dodnes stojí posledný dom pôvodnej obce.* Označujú počítateľné hmotné objekty, ktoré sú otvorené k slovesám typu *verba efficiendi*, porov. *zbúrať p. dom* znamená, že na danom mieste neostane žiaden dom, *zjesť p. jablko, zjesť p. cukrík* presuponujú, že neostane žiadne jablko, žiadny cukrík, *vyrúbať p. strom* značí, že dané miesto ostane bez jediného stromu.

b) Význam **úplnosti** majú kolokácie *p. bezdomovci, p. muži, p. peniaze* spájajúce sa s predstavou smerovania k *nijakému, žiadnemu*, napr. (36) *Posledných bezdomovcov vykázali pred týždňom.* (37) *Bývalú colnicu a stanicu cudzineckej polície vo štvrtok s úderom polnoci definitívne opustia poslední muži v uniformách.* (38) *Posledné peniaze sme pridelili 3. októbra a tým sme fond vyčerpali.* Na rozdiel od kvantora *všetok* atribút *posledný* naznačuje fázovosť procesov vyjadrených príslušnými slovesami. Možno ich ponímať ako súčasť ‘vyprázdňovania’ (porov. Daneš – Grepl – Hlavsa, 1987, s. 52) miesta, stanice, fondu a pod.

c) Význam **partitívneho**, zostatkového množstva vyjadruje výraz *zvyšky*, význam malého množstva – *štipka, kvapka*. V konštrukcii sú komponentmi so špecifikačnou funkciou. Spájajú sa s menami nepočítateľných abstraktných objektov, ktoré sú výrazmi mentálnych schopností človeka, ako napr. *dôstojnosť, hrdosť, nádej, ohľaduplnosť, rozum, sebaovládanie, sebavedomie, súdnosť, triezvosť, viera* a i. Preferenčne sa používajú so slovesami *stratiť, prísť o*, porov. *stratiť p. štipku dôstojnosti, stratiť p. štipku hrdosti, stratiť p. štipku nádeje, stratiť p. štipku ohľaduplnosti, stratiť p. štipku rozumu, stratiť p. štipku sebaovládania, stratiť p. štipku sebavedomia, stratiť p. štipku súdnosti, stratiť p. štipku triezvosti, stratiť p. štipku viery* a i. To znamená, že sa prevažne asociujú s konceptom straty, kým koncept nachádzania je menej rezonančný, porov. *nájsť p. zvyšky optimizmu, nájsť p. zvyšky síl.*

Význam reziduálneho množstva majú aj spojenia *p. zvyšky armády, p. zvyšky snehu*, porov. (39) *Keď jarné slnko roztopí posledné zvyšky snehu, objavujú sa prví poslovia jari – snežienky a bledule.*

Vo frazeologizovaných spojeniach, v pozícii príslovkového určenia sa ustálil význam **krajnej miery**, porov. (*bojovať, brániť...*) *do poslednej kvapky krvi, do posledného muža, do posledného chlapa.* Frazémy poukazujú na zavŕšenosť deja a nereverzibilnosť situácie (hoci nenaznačujú konečnú úspešnosť boja alebo obrany), porov. (40) *Muži aj ženy bojovali do poslednej kvapky krvi.* Odkazujú na vysokú normu etiky alebo morálky. Viditeľne vysoký stupeň vynaloženého úsilia vykazujú frazeologizované spojenia s adjektívom *z posledných síl, mlieť z posledných síl* a fra-

zeologizované spojenie s lexikalizovaným substantívom *mlieť z posledného*. Označujú situácie, v ktorých subjekt je na hranici svojich fyzických možností, ide na doraz, porov. (41) *Z posledných síl sa jej podarilo otvoriť oči.*, resp. v transponovaných podobách balansuje na hranici existencie: (42) *Akcie melú z posledných síl...* . (43) *Športové zväzy melú z posledného*.

2.5 Význam zavŕšenosti

Význam vychádza z motívu opakovateľnosti rozlišujúcej jednorazovosť a nejednorazovosť. Kolokátmi sú entity, ktoré sú ukončené, zavŕšené len pre danú dobu prehovoru. Spojenia *posledný X* vyjadrujú divergentnú, rastúcu postupnosť a reflektujú tri opozície: a) zavŕšenosť – následnosť, b) zavŕšenosť – návratnosť, c) zavŕšenosť – násobnosť.

a) Význam **následnosti** majú (i) pomenovania podujatí: *p. koncert, p. návšteva, p. olympiáda, p. predstavenie, p. preteky, p. rokovanie, p. rozhovor, p. schôdza, p. summit, p. tréning, p. voľby, p. zápas, p. zasadnutie* a pod. a (ii) informačných komplexov: *p. rezolúcia, p. údaj, p. uznesenie, p. vyjadrenie, p. výsledok, p. zistenia* a pod. Vyjadrujú viac-menej súvislý rad podujatí a informačných výstupov.

b) Význam **návratnosti** majú pomenovania atmosférických javov: *p. búrka, p. krupobitie, p. lejak, p. povodeň, p. tornádo, p. zemetrasenie* a i. Označujú cyklickú opakovateľnosť a nejednorazovosť.

c) Význam **násobnosti** vyjadrujú spojenia *poslednýkrát, posledný raz*. Ako referenčný ukazovateľ odkazujú na frekventatívny fakt buď s možnosťou ďalšieho opakovania (pre tento raz), porov. (44) *Poslednýkrát sa cena benzínu menila v decembri minulého roka.*, alebo bez možnosti ďalšieho opakovania (posledný raz v živote),¹⁹ porov. (45) *Bolo to posledný raz, čo sme sa videli*. Spojenia prešli lexikalizáciou a gramatikalizáciou – vyjadrujú okolnosť a ponímajú sa ako adverbiá (z pohľadu morfológie), resp. adverbiále (z pohľadu syntaxe). Sú synonymické s príslovkou *naposledy*.

Konstrukcie *posledný X + Y, posledný X + prep. + Y* v pozícii komplementu majú význam **súčasti**, t. j. posudzovania vecí z aspektu partonymického vzťahu časť – celok: *p. bod prejavu, p. bod projektu, p. bod programu, p. bod rokovania, p. bod uznesenia; p. kolo súťaže, p. kolo volieb; p. miesto v tabuľke* a i. Z pohľadu sémantiky Y označuje „veci zložené z viac častí“ (porov. Wierzbicka, 2014, s. 405). Centrálnou zložkou výrazov sú pomenovania prvkov postupnosti, identifikátorov poradia s významom singulativnosti: *p. bod, k. krok, p. miesto*, porov. „kroky sú prvky postupnosti“ (Filkorn, 1998, s. 75). Použitím predložky **pri** a **k** spojenie *posledný krok* nadobúda význam účelu, porov. *p. krok pri dostavbe niečoho, p. krok pri transformácii niečoho, p. krok pri vypracovaní niečoho, p. krok pri výrobe niečoho, p. krok pri zániku niečoho, p. krok pri zrode niečoho; p. krok k úspechu* a i.

¹⁹ Ruština má pre dané významy dve lexikalizované spojenia: *последний раз* (tentoraz) s komunikačnou funkciou témy a *в последний раз* (navždy) s rematickou komunikačnou funkciou.

Konštrukcie *prep + posledný X*, *prep + posledný X + Y* vo funkcii príslovkového určenia prostredníctvom prepozícií vyjadrujú anterioritu (porov. **pred** *p. rozhovorom*, *pred p. summitom*, *pred p. zasadnutím* a i.), posterioritu (porov. **po** *p. bode programu*, *po p. summite*, *po p. tréningu*, *po p. zápase*, *po p. zasadnutí kabinetu* a pod.) a autorizáciu. Význam autorizácie majú adverbiálne výrazy s formou **podľa** + *posledných X*, **na základe** + *posledných X*: *podľa p. čísel*, *podľa p. informácií*, *podľa p. odhadov*, *podľa p. prieskumov*, *podľa p. prognóz*, *podľa p. správ*, *podľa p. údajov* a pod.; *na základe p. informácií*, *na základe p. dát*, *na základe p. odhadov*, *na základe p. testov*, *na základe p. údajov*, *na základe p. výskumov*, *na základe p. výsledkov*, *na základe p. zistení* a pod. Hovoriaci nimi odkazuje na funkciu informačných komplexov ako informačných zdrojov, porov. (46) *Podľa posledných prieskumov si len 66 percent občanov Slovenska myslí, že utečencom by mal štát pomáhať*.

Význam zavŕšenosti majú frazémy *posledný súd* a *posledná večera*. Spojenia sa ustálili vplyvom biblických textov, porov. *posledný súd* je spojený s biblickým *komcom sveta*, *posledná večera* znamená večeru Krista a apoštolov pred jeho smrťou ukrižovaním.

Kolokáty s významom zavŕšenosti, keďže sa asociujú s predstavou množstva a poradia, prirodzene evokujú aj spájateľnosť s *d'alším* a *ostatným*, ktoré rozvíjajú sémantiku kompletívnosti. Kolokácia *d'alší X* je diskurzívne úspešnejšia než *posledný X* s pomenovaniami: *bod*, *búrka*, *časť*, *kolo*, *krádež*, *krok*, *manévre*, *očkovanie*, *preteky*, *reforma*, *stretnutie*, *voľby*, *uznesenie*, *zasadnutie*, *zemetrasenie*, *zistenia*, *zmena* a i.

2.6 Význam evaluácie

Kulturologické konvencie zoraďujú postupnosť faktov v zmysle od 'dobrého' k 'nedobrému', od 'dôležitého' k 'nedôležitému', od 'želaného' k 'neželanému'. Kým *prvý* asociuje víťazstvo, priekopníctvo, najlepšiu kvalitu a pod., *posledný* je akoby jeho náprotivkom. Diskurzívne realizácie spojenia *posledný X* ukazujú, že popri negatívnom hodnotení faktov hovoriaci nemenej často uplatňuje indiferentné posudzovanie s oslabenou negativizáciou.

Konštrukcie *posledný X* majú z pohľadu hodnotenia významy a) nežiaducich faktov, b) eventúálnych faktov, c) definitívnej platnosti faktov. Vyjadrujú skutočnosti, ktoré sú v propozíciách vždy posudzované z perspektívy hovoriaceho.

a) Význam **nežiaduceho** faktu majú spojenia *p. dedina*, *p. chudák*, *p. žiak*, *p. žobrák* a i. *Posledný žiak* je modifikátorom *zlého žiaka*, čo znamená, že v jeho význame je zafixovaná hodnota ('zlý') axiologickej funkcie. V spojeniach *posledný chudák*, *posledný žobrák* je zachytená axiologická reakcia (porov. Dolník, 1992). Konštrukcia *ako + posledný X*, porov. *ako p. žobrák*, *ako p. chudák* má v slovenčine expletívny význam faktu **hodnotiacej komparácie**. Vo vzťahu k adresátovi majú význam subjektívnej kvalifikácie motivovanej nie dešpektom, ale empatiou hovoriaceho k adresátovi, napr. (47) *Výzeráš ako posledný žobrák*. Vo vzťahu k hovoriacemu nesú význam subjektívnej autokvalifikácie a autoprezentácie, porov. (48) *Výzeráme ako poslední žobráci*.

b) Význam **eventuálneho** majú (i) pomenovania abstraktných objektov: *p. dôvod, p. možnosť, p. nádej, p. pomoc, p. príležitosť, p. šanca, p. útočisko, p. záchrana* a i., ktoré vyjadrujú jednorazovosť, nealternatívnosť, po ktorej nemusí byť ďalšia príležitosť; (ii) pomenovania poukazovania: *p. prípad, p. vec, p. záležitosť*, ktoré prostredníctvom kategoriálnych slov s funkciou široko ponímaného komplementu vystupujú ako zástupné fakty majúce vo svojom základe deixu, porov. *posledná vec* mimo kontextu je alolexiou *niečoho*. Vo vete realizuje prevrátenú polaritu kladu a záporu, porov. (49) *A dovoľte mi povedať, že váhavý muž je posledná vec na svete, ktorú žena potrebuje.*, t. j. váhavého muža žena nepotrebuje. Spojenie *posledná vec* má tendenciu absolutizácie, čím možno vysvetliť diskurzívnu úspešnosť spojenia *posledná vec na svete* a spojenia *najposlednejšia vec*. Tendencia absolutizácie posúva pomenovania poukazovania *p. prípad, p. vec, p. záležitosť* aj k významu definitívnej platnosti.

c) Význam **definitívnej platnosti** majú spojenia *p. cena, p. riešenie, p. rozhodnutie, p. rozsudok, p. slovo, p. verdikt* a i. V komunikačnej praxi sa preferenčne spája s konečným, porov. *konečná cena, konečné riešenie, konečné rozhodnutie, konečný rozsudok, konečný verdikt*. Frazologizované spojenie *mať posledné slovo* vyjadruje konečnú platnosť rozhodnutí, porov. (50) *On je hlava rodiny, ale posledné slovo mám aj tak ja*. Frazémy *dať poslednú bodku (nad i), pribiť posledný klinec do rakvy* signalizujú rozhodnosť subjektu niečo ukončiť aj s vedomím možných negatívnych dôsledkov. Vďaka svojej obraznosti sú využívané v textoch športovej publicistiky, porov. (51) *Strelil vyrovnávajúci gól a pribil posledný klinec do rakvy Slovana*.

Konstrukcie *posledný X + Y, posledný X + prep. + Y* nesú význam **zdôvodnenosti** ako konfigurácie významov cieľa, účelu a zreteľa. Je to mentálne a kognitívne dané tým, že cieľ sa asociuje s koncom ako plánovaným výsledkom, kým príčina sa spája so začiatkom. Význam zdôvodnenosti súvisí so sémantikou prepozícií **na, pre**: *p. možnosť na lyžovanie, p. možnosť na splnenie limitu, p. možnosť na výmenu hráčov, p. pomoc na vyriešenie situácie, p. možnosť na zaplatenie nedoplatkov* a i.; *p. šanca pre Bratislavu, p. šanca pre krajinu, p. šanca pre mier, p. šanca pre neplatičov, p. šanca pre obyvateľov, p. šanca pre zastupiteľstvo* a i.; *p. útočisko pre nezamestnaných, p. útočisko pre život netopierov* a i.; *p. záchrana pre krajiny* a i. Spojenia vyjadrujú presvedčenie hovoriaceho, že situácia je pravdepodobná z pohľadu činnosti, keď sú zameniteľné s infinitívnym komplementom, porov. *p. možnosť lyžovať, p. možnosť zaplatiť nedoplatky*, alebo z pohľadu objektu (Bratislavy, krajiny, mieru, neplatičov, obyvateľov, zastupiteľstva, nezamestnaných a i.).

Konstrukcie typu *jeden z p. X, každý p. X, ako p. X, patriť k p. X, patriť medzi p. X* vyjadrujú význam a) vyčlenenia X, b) začlenenia X.

a) Význam **vyčlenenia X** sa v slovenčine realizuje prostredníctvom konštrukcií *jeden z posledných X* a *každý posledný X*. Ich použitie je motivované pragmatikou zdôraznenia a v ich pozadí je princíp funkčnej separácie (Dolník, 1997). Konštrukcia *jeden z posledných X* predpokladá inherentnú počítateľnosť, *jeden* označuje kvantifikátor z množiny rovnakých, t. j. elektív: *jeden z p. debutov, jeden z p. dinosaurov*,

jeden z p. filmov, jeden z p. krokov, jeden z p. modelov, jeden z p. obchodov, jeden z p. optimistov, jeden z p. rozhovorov; jedna z p. aktivít, jedna z p. krajín, jedna z p. návštev, jedna z p. noviniek, jedna z p. piesní, jedna z p. skupín, jedna z p. správ, jedna z p. štúdií; jedno z p. miest, jedno z p. ocenení, jedno z p. rozhodnutí a i. Konštrukcia **každý posledný X** sa spája s neprerušovanými, periodicky sa opakujúcimi časovými úsekmi: *každý p. pondelok, každý p. utorok, každý p. štvrtok, každý p. piatok, každý p. víkend, každá p. streda, každá p. sobota, každá p. nedeľa, každá p. návšteva, každá p. olympiáda*, porov. (52) *Každá posledná olympiáda býva najviac vychvaľovaná – nebolo to inak ani na nedávnych londýnskych hrách.*

Význam vyčlenenia má aj výraz *ako + posledný X* značiaci de facto *posledné X*: *ako p. disciplína* je skutočne *posledná disciplína*, *ako p. hektáre* sú reálne *posledné hektáre*, *ako p. nádej* je vskutku *posledná nádej* a i., porov. (53) *Ako posledné hektáre obilnín zostali na poliach družstevníkom v Malcove a Gaboltove.* (54) *Charitné centrum ostáva ako posledná pomoc na vyriešenie situácie, [...].*

Spojenie *ako posledný* vo funkcii depiktívneho sekundárneho predikátu (tiež doplnku) označuje **habituálnosť** situácie, porov. (55) *Stáva sa pravidlom, že výsledok sa dozvieme ako poslední.* Konštrukcia je z pohľadu komunikačnej funkcie vo vete rematická. V doklade (56) má interpretáciu: 'potápajúcu sa loď' postupne všetci opúšťajú; kapitán má byť posledný', porov. (56) *Kapitán odchádza z potápajúcej sa lode ako posledný.* V ruštine sú depiktívne konštrukcie *DepC* s adjektívom v tvare inštrumentálu diskurzívne frekventované. Ich analýzy a interpretácie sa realizujú v porovnaní s prívlastkovými konštrukciami s kongruentným atribútom *AgrC* (porov. Кузнецова – Рахилина, 2010, s. 159 – 183).

b) Význam **začlenenia X**, ktorý v slovenčine majú konštrukcie *patriť k posledným X, patriť medzi posledné X // patriť medzi posledných X, medzi poslednými X*. Spája ich význam prínaľezitosti, vyskytovania sa v rámci istého súhrnu. Konštrukcie sú motivované pragmatikou zdôraznenia: *patriť k p. dielam, patriť k p. krajinám, patriť k p. pamätníkom, patriť k p. veteránom, patriť k p. žiakom* a i.; *patriť medzi p. dediny, patriť medzi p. diela, patriť medzi p. krajiny, patriť medzi p. pamätníky, patriť medzi p. veteránov, patriť medzi p. žiakov, patriť medzi p. žobrákov* a i.; *byť medzi p. dedinami, byť medzi p. dielami byť medzi p. krajinami, byť medzi p. pamätníkmi, byť medzi p. veteránmi, byť medzi p. žiakmi*. V naratívne nimi hovoriaci sprostredkúva najmä názor (doklady 57 – 58) a prípadne aj obraz (doklad 59): (57) *Morské hlbiny patria k posledným nepreskúmaným miestam na našej planéte.* (58) *Slovensko je medzi poslednými krajinami, ktoré ignorujú túto problematiku.* (59) *Vyšiel zo záhrady medzi poslednými návštevníkmi a vydal sa do Latinskej štvrte.*

V konštrukcii *to posledné* tvar absolvoval slovnodruhový prechod na substantívum a stratil vzťah k potenciálnemu nositeľovi príznaku. Hovoriaci konštatuje obsah vety ako fakt (a) spravidla nechcený a neželaný: (60) *Spevák je to posledné, čo potrebujeme.* (speváka nepotrebujeme), (61) *Názor obyvateľov je to posledné, čo investora zaujíma.* (investora nezaujíma názor obyvateľov); (b) negatívne vymedzený

z pohľadu kvantity deja: (62) *Bolo to to posledné, čo si z tej noci pamätám.* (ďalej si už nič nepamätám), (63) *To je to posledné, o čo ťa žiadam.* (nič viac nežiadam); (c) afirmatívne vymedzený a žiaduci z pohľadu úplného alebo menšieho možného rozsahu: (64) *Viem, že by mi dal aj to posledné, čo má.* (dal by mi všetko čo má), (65) *Kvalitné a módne oblečenie patrí medzi to posledné, čo si doprajeme.* (doprajeme si prinajmenšom kvalitné a módne oblečenie).

Frazeologizované spojenia v *neposlednom rade*, t. j. nezanedbateľne z hľadiska poradia; *na neposlednom mieste*, t. j. neopomenuteľne pri hodnotení niečieho pôsobenia alebo niečoho (porov. Jarošová (ed.), 2015), sa lexikalizovali ako príslovkové výrazy spôsobu.

3. DISKURZÍVNE REFLEXIE SPOJENIA *POSLEDNÝ X* Z POHLĎU REZONANTNOSTI

Diskurzívnu rezonantnosť ponímame ako úspešnosť lexémy presadzovať sa v konkurenčnom prostredí obsahovo analogických konštrukcií. Doklady zo *Slovenského národného korpusu* ukázali, že v súbore 250 substantív, ktoré sa spájajú s výrazom *posledný*, je diskurzívna rezonantnosť konštrukcie *posledný X* od 47 128 po 1 výskyt.

Porovnanie početnosti kolokátov v spojení *posledný X* s početnosťou v spojeniach *ďalší X*, *ostatný X*, *konečný X*, *krajný X* a *predposledný X* potvrdilo celkovú diskurzívnu rezonantnosť konštrukcie *posledný X* (porov. graf 1).²⁰ Priemerná početnosť výskytov na 1 kolokát je takáto: *posledný X* (873,96), *ďalší X* (596,58), *ostatný X* (163,144), *konečný X* (82,176), *krajný X* (11, 66), *predposledný X* (9,716).

Graf 1 Početnosti adiektív

²⁰ V tejto súvislosti si dovoľujem poďakovať RNDr. I. Rybanskému, PhD., za odbornú aj technickú pomoc pri aplikovaní štatistických metód (Rybanský, 2009).

Z pohľadu početnosti kolokátov sa ukázalo, že v súbore je 54 kolokátov²¹ s vysokou početnosťou (t. j. nad 1 000 výskytov) a 196 kolokátov s nižšou početnosťou. S adjektívom **posledný** majú početnosť výskytov od 47 128 po 1 095 kolokáty: *rok, čas, deň, zápas, týždeň, slovo, raz, štvrtrok, prieskum, zvyšky, súd, desaťročie, miesto, tím, obdobie, kvartál, duel, pár, odpočinok, rozlúčka, album, úsek, termín, šanca, okamih*.

Pri zisťovaní rezonantnosti adjektíva *posledný* sme postupovali semaziologicky a identifikovali sme diskurzívne úspešné substantíva, s ktorými sa spája každý člen dvojice *posledný* – *d'alší*, *posledný* – *ostatný*, *posledný* – *konečný*, *posledný* – *krajný*. Ukázalo sa, že adjektíva *d'alší*, *ostatný*, *konečný* a *krajný* sa presadili v týchto spojeniach: **d'alší**: *ročník, krok, kolo, pokus, stretnutie, gól, bod, časť, človek, vývoj, vec, návrh, peniaze, úspech, súper, rokovanie, projekt, informácie, svedok, dôvod, štát, faktor, pokles* (početnosť výskytov od 9 745 do 1 111); **ostatný** *výsledok* (11 838 výskytov); **konečný**: *cieľ, rozhodnutie, tabuľka* (početnosť výskytov od 2 536 do 2 247); **krajný** *prípád* (1 989 výskytov). Rezonantnosť adjektíva *posledný* je v uvedených spojeniach **menšia**, a to v porovnaní s *d'alším* 4-krát, s *ostatným* 20-krát, s *konečným* 12,5-krát, s *krajným* 1,8-krát.²²

Keďže diskurzívna úspešnosť spojenia závisí aj od adjektíva, aj od kolokátu, vzťahy závislosti medzi nimi sme zisťovali aplikovaním korešpondenčnej analýzy (Correspondence Analysis – CA). Je to grafická exploračná metóda umožňujúca uchopiť príčinné súvislosti medzi premennými (v našom prípade adjektívami a kolokátmi) a analyzovať ich úrovně. Štandardným výstupom je dvojrozmerný graf (korešpondenčná mapa), v ktorom sú zobrazené úrovně oboch premenných. Pozícia bodov na mape inferuje podobnosti medzi riadkami, podobnosti medzi stĺpcami a ich vzájomnú závislosť (porov. analogické uplatnenie CA pri analýze sémantickej štruktúry vybraných anglických zámien a štúdiu McGillivray a kol., 2008, s. 49 – 52).

Výsledky ukázali, že adjektíva *posledný*, *d'alší* a *predposledný* tvoria na mape zhľuk, čo naznačuje ich kolokačno-referenčnú a konceptuálnu blízkosť. Adjektívum *ostatný* je od nich odchýlené, takže sa predpokladá obmedzená podobnosť (ako vieme, adjektívum nevytvára kolokácie so sémantikou nezvratnosti). Adjektíva *konečný* a *krajný*, keďže sa uplatňujú s obmedzeným počtom kolokátov a v obmedzenej mie-

²¹ Započítali sme len najvyššiu početnosť. Napr. *rok* má početnosť nad 1 000 výskytov v spojeniach s *posledným*, *d'alším* aj *ostatným*, pričom rezonantnú početnosť má *posledný rok*.

²² Ide o spojenia, ktoré sa diskurzívne vyhranili a oslabili tak relevanciu porovnávania. Lexémy sa presadili vďaka častosti príslušných lexikálnych spojení v textoch športovej komunikačnej sféry (v ktorej fungujú ako konvencionalizované formuly typu *ostatné výsledky*, *konečná tabuľka*) a rozvíjaním významov vzdiaľujúcich sa od významov adjektíva *posledný*. Napríklad, lexému *krajný* v slovenčine tvoria dve lexie, pričom v spojení *krajný prípad* sa aktualizovala lexia s významom „prehnaný, extrémny, hraničný“ akcentujúca význam krajnej miery, kým *posledný prípad* reflektuje význam smerujúci od eventuálneho k definitívnej platnosti. Naproti tomu *konečná tabuľka* odkazuje na definitívnu platnosť, *posledná tabuľka* sa viaže na sémantiku lokalizácie.

re, majú periférnejšie umiestnenie. Diskurzívne je úspešnejšie adjektívum *konečný*, ktoré je súčasťou početnejších viazaných spojení, napr. *konečný bod*, *konečná cena*, *konečný verdikt*, *konečná stanica*, *konečný termín* a i.

ZÁVER

Cieľom príspevku bolo explanačno-opisné zhodnotenie lexémy *posledný* v slovenčine. Odvíjalo sa od skutočnosti, že lexéma má dve sémantické valencie – prvku a postupnosti. Na základe diskurzívnych realizácií boli identifikované kolokačné paradigmy ako extezionálne vymedzené množiny prvkov, ktoré možno kvalifikovať výrazom *posledný*. Podľa jednotlivých typov kolokátov a typov postupnosti sme rozpoznali šesť významov spojenia *posledný X*: význam nezvratnosti, temporálnosti, priestorovosti, reziduálnosti, zavŕšenosti a evaluácie. Ukázalo sa, že konvergentné klesajúce postupnosti sa v jazyku koncentrujú primárne na význam nezvratnosti, divergentné klesajúce majú významy priestorovosti a reziduálnosti, divergentné rastúce rozvíjajú významy temporálnosti a zavŕšenosti. Pritom jednotlivé významy sú výrazom synkretizmu viacerých druhov postupností. Napr. spojenie *posledný cár* (sémantika nezvratnosti) je výrazom synkretizmu ohraničenej, konvergentnej a klesajúcej postupnosti, *posledný víkend* (sémantika zavŕšenosti) vyjadruje ohraničenú, divergentnú a rastúcu postupnosť. Ambisémia lexémy je výrazom diskrétnych aj kontinuálnych hodnôt postupností posudzovaných najmä na škále a čiastočne na množine.

Lexéma *posledný* má antropologickú podstatu a vyznačuje sa oscilujúcim podielom subjektívneho faktora vo svojich významoch. Keďže si zachováva deiktický

charakter, možno ju interpretovať ako slabo určitú v kvalitatívnom aj kvantitatívnom ohľade. Doklady potvrdili, že v diskurzívnych kontextoch reflektuje oba mentálne podnety formovania zmyslu – mechanizmus transformácie mentálneho obrazu postupnosti aj mechanizmus emocionálno-evaluatívnej indikácie (porov. Леонтьев, 2003, s. 167 – 181).

Sémantiku a pragmatiku lexémy *posledný* ovplyvňujú vetnosémantické funkcie (objektu a adverbálne), ktoré fungujú ako sémantické a pragmatické implikatury a diskurzívny kontext, ktorý funguje ako faktor reprodukčnej asimilácie.

Doklady zo *Slovenského národného korpusu* ukázali, že v súbore 250 substantív, ktoré sa spájajú s *posledným*, je diskurzívna rezonantnosť spojenia *posledný X* od 47 128 po 1 výskyt. Porovnanie týchto kolokátov so spojeniami *d'alší X*, *ostatný X*, *konečný X*, *krajný X* a *predposledný X* potvrdilo diskurzívne slabú atraktivitu *ostatného*, a to aj napriek čiastočným sémantickým prienikom s *posledným X* v skupinách kolokátov so sémantikou temporálnosti, priestorovosti, reziduálnosti, zavŕšenosti a evaluácie, a to v pomere 1 : 0,18. Tiež sa ukázalo, že lexéma *posledný* je konceptuálne bližšia s adjektívami *d'alší* a *predposledný* než s adjektívom *ostatný*.

Bibliografia

- ČERMÁK, František – HOLUB, Jan: Syntagmatika a paradigmatica českého slova I. Valence a kolokabilita. 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze 2005. 192 s.
- ČERMÁK, František: Lexikon a sémantika. Praha: NLN 2010. 357 s.
- DANEŠ, František – GREPL, Miroslav – HLAVSA, Zdeněk: Mluvnice češtiny 3. Skladba. Praha: Academia 1987. 746 s.
- DOLNÍK, Juraj: Axiologické slová. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, č. 2, s. 91 – 98.
- DOLNÍK, Juraj: Jazykové princípy vo výstavbe frazém. In: Frazeologické štúdie. II. Red. P. Ďurčo. Bratislava: Esprima 1997, s. 36 – 44.
- FILKORN, Vojtech: Povaha súčasnej vedy a jej metódy. Bratislava: Veda 1998. 379 s.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. Druhé, upravené a doplnené vydanie. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2016. 284 s.
- JACKENDOFF, Ray: Semantics and Cognition. In: The Handbook of Contemporary Semantic Theory. Oxford: Blackwell 1996, s. 539 – 559.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vymedzenia kolokácií. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 81 – 102.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 2013, roč. 64, č. 1, s. 5 – 47.
- JAROŠOVÁ, Alexandra – BUŽÁSSYOVÁ, Klára (eds.): Slovník současného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra (ed.): Slovník současného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.

KARLÍK, Petr: Věta. In: Grepl, Miroslav – Karlík, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998, s. 15 – 56.

KRUPA, Viktor: Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. Bratislava: Veda 1980. 168 s.

LAKOFF, George: Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli. Prekl. D. Lukeš. Praha: Triáda 2006. 656 s.

McGILLIVRAY, Barbara – JOHANSON, Christer – APOLLON, Daniel: Semantic structure from Correspondence Analysis. In: Coling 2008: Proceedings of 3rd Textgraphs workshop on Graph-Based Algorithms in Natural Language Processing. Manchester, 2008, s. 49 – 52. Dostupný na: <http://www.aclweb.org/anthology/W08-2007> [cit. 21.01.2018].

RYBANSKÝ, Ľubomír: Dĺžka slova. In: Obzory matematiky, fyziky a informatiky, 2009, roč. 38, č. 3, s. 19 – 23.

Slovenský národný korpus. Verzia prim-7.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2010. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.

SOKOLOVÁ, Jana: Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho. In: Slovenská reč, 2019, roč. 84, č. 1, s. 10 – 25.

VAŇKO, Juraj: Fixátory dependencie. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010a, s. 265 – 352.

VAŇKO, Juraj: K dynamike v pádovej a predložkovej sústave súčasnej slovenčiny. In: Jazykovedný časopis, 2010b, roč. 61, č. 1, s. 43 – 56.

WIERZBICKA, Anna: Sémantika: elementární a univerzální sémantické jednotky. Praha: Karolinum 2014. 549 s.

АПРЕСЯН, Юрий Дереникович: Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва: Наука 1974. 367 с.

АПРЕСЯН, Валентина Юрьевна – ШМЕЛЕВ, Алексей Дмитриевич: Семантика и прагматика последнего и предпоследнего. Dostupný na: www.dialog-21.ru/media/3748/apresyanshmelev.pdf. 2016. [15.10.2017].

КУЗНЕЦОВА, Юлия Львовна – РАХИЛИНА, Екатерина Владимировна: Лингвистика конструкций. Отв. ред. Е. В. Рахилина. Москва: Азбуковник 2010, с. 159 – 183.

ЛЕОНТЬЕВ, Дмитрий Алексеевич: Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, исправленное издание. Москва: Смысл 2003. 448 с.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Динамические модели в семантике лексики. Москва: Языки славянской культуры 2004. 608 с.

ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна: Эгоцентрические валентности и деконструкция говорящего. In: Вопросы языкознания, 2011, 60, № 3, с. 3 – 18.